

20. *Risâletü'n-Nushiyye* adlı eserde açgözlülük ve kanaat kavramlarına ilişkin metaforik anlatımın değerlendirilmesi

İlknur GÜRCAN¹

APA: Gürcan, İ. (2023) *Risâletü'n-Nushiyye* adlı eserde açgözlülük ve kanaat kavramlarına ilişkin metaforik anlatımın değerlendirilmesi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (35), 334-344. DOI: 10.29000/rumelide.1347309.

Öz

Yunus Emre'nin en önemli eserleri arasında yer alan *Risâletü'n-Nushiyye*, Türk kültürü açısından da büyük önem taşır. Eserde ele alınan konular, esere nasihat kitabı niteliği kazandırır. Çalışmada, Yunus Emre'nin bu kıymetli eserinde yer alan açgözlülük ve kanaat kavramlarının metaforik anlatımları incelenmiştir. Metafor, son yıllarda farklı alan ve konulardaki çalışmalarda sıklıkla karşımıza çıkan bir terimdir. Yunus Emre, seçtiğimiz iki kavramı ele alırken açıklayıcı olmak ve anlatımını güçlendirmeyi amaçlamış, bunun için metafor kullanımına başvurmuştur. Metaforlu kullanımlar tespit edilirken George Lakoff ve Mark Johnson'un öne sürdüğü Çağdaş Metafor Kuramında yer alan kavramsal metafor sınıflandırmasından yararlanılmıştır. Tespiti yapılan dil verileri, kavramsal metafor türlerine ait alt başlıklarda, kendilerine uygun bölümde incelenmiştir. Yapılan incelemeler sonucunda, Yunus Emre'nin açgözlülük ve kanaat sözcüklerine yüklediği anlamlar ortaya çıkmıştır. Şairin soyut olan kavramları anlatmak için kullandığı somut benzetmeler, onun düşünce dünyasındaki zenginliği ve aktardığı okuyucu kitlesinin anlam evrenini ortaya sermektedir. İncelenen eserin nasihat kitabı olduğu göz önünde bulundurulduğunda yazarının öncelikli amacının sanat yapmak olmadığı, okuyucu tarafından anlaşılır olmaya çalıştığı anlaşılmaktadır.

Anahtar kelimeler: *Risâletü'n Nushiyye*, metafor, kavramsal metaforlar, açgözlülük, kanaat

Evaluation of the metaphorical expression of the concepts of greed and conviction in the work called *Risâletü'n-Nushiyye*

Abstract

Risâletü'n-Nushiyye, which is among the most important works of Yunus Emre, is also of great importance in terms of Turkish culture. The subjects dealt with in the work the quality of an advice book. In this study, the metaphorical expressions of the concepts of greed and conviction in this valuable work of Yunus Emre were examined. Metaphor is a term that has been frequently encountered in studies on different fields and subject in recent years. While dealing with the two concepts we chose, Yunus Emre aimed to be descriptive and to strengthen his expression, for this he resorted to the use of metaphors. While identifying the metaphorical uses, the conceptual metaphor classification in the Contemporary Metaphor Theory proposed by George Lakoff and Mark Johnson was used. The language data that were determined were examined in the sub-headings of the conceptual metaphor types, in the appropriate section. As a result of the examinations, the meanings that Yunus Emre attributed to the words greed and conviction were revealed. Concrete metaphors

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yeni Türk Dili, Türk Dili ve Edebiyatı ABD (Çanakkale, Türkiye), ilknurgurcan@gmail.com, ORCID ID: 0009-0001-9486-9393 [Araştırma makalesi, Makale kayıt tarihi: 21.07.2023-kabul tarihi: 20.08.2023; DOI: 10.29000/rumelide.1347309]

that the poet uses to describe abstract concepts reveal the richness of his world of thought and the universe of meaning of the audience he conveys. Considering that the studied work is a book of advice, it is understood that the primary purpose of the author was not to make art, but to be understandable by the reader.

Keywords: Risâletü'n-Nushiyye, metaphor, conceptual metaphor, greed, opinion

Giriş

Metafor, Grekçe “meta: öte” ve “pherin: taşımak” anlamlarına gelen sözcüklerden oluşur. Gelişen, değişen varlık olarak dil; üretim yaparken eskiden sahip olunan bilgi ve tecrübeleri, yeni bir bilgiyi anlatmak için kullanabilir. Bunu yaparken ait olduğu toplumun düşünce dünyasında yer etmiş anlamları, yeni kavramı anlamlandırma aşamasında kullanır. Metafor, dildeki bu ihtiyacı önemli ölçüde karşılamaktadır. Aristoteles'ten bu zamana birçok alanda, farklı anlamlar ve tanımlamalar yüklenerek kullanılan metafor, George Lakoff ve Mark Johnson tarafından “Çağdaş Metafor Teorisi” adı altında yeniden yorumlanmıştır.

George Lakoff ve Mark Johnson, 1980 yılında metafor kavramını ele aldıkları “Metaphors We Live” adlı çalışmayı yayımlamışlardır. Bu çalışmada, metaforla ilgili kavramsal metafor türleri ortaya atılmış ve metaforların sınıflandırılması yapılmıştır. George Lakoff ve Mark Johnson'a göre,

“Kaynak kavram alanı ile hedef kavram alanı arasındaki ilişkinin niteliğini ve kapsamını göz önünde bulundurarak metaforları ontolojik (physical /ontological), konumsal (orientational) ve yapısal (structural) metaforlar olmak üzere üçe ayırırlar. Yapısal metaforlar, bir kavram alanını başka bir kavram alanına yapılandırır (Örn. TARTIŞMA, BİR SAVAŞTIR). Ontolojik metaforlar, belirli bir somutluğa sahip olmayan şeylere varlık/madde statüsü kazandırır. Çeşitli amaçlarla (sınıflandırmak, gruplandırmak, sayısal olarak değerlendirmek gibi) olayları, etkinlikleri, duyguları fikirleri bir varlık olarak görmemizi sağlar. Konumsal metaforlar ise YUKARI-AŞAĞI, ÖN-ARKA, İÇ-DIŞ, DERİN – SİĞ, MERKEZİ – ÇEVRESEL şeklinde mekâna dayalı yönelimler ile ilgilidir. Bir kavrama, mekâna dayalı bir yön verir (Örn. MUTLU YUKARIDADIR.)” (Lakoff ve Johnson, 1980; akt. Çetinkaya, 2017).

Metafor, edebi eserlerde kullanımına sıklıkla rastlanan bir söz yapım aracıdır. Metaforların incelenmesi, yazılı ve sözlü eserlerin oluşturulduğu tarihlere ait düşünce ve anlam evrenini açığa çıkarmak açısından önemlidir. Bu bağlamda çalışmanın amacı, 13. yüzyılın önemli şairlerinden Yunus Emre'nin *Risâletü'n-Nushiyye* adlı eserini inceleyerek Yunus Emre'nin ve yaşadığı toplumun düşünce dünyasında yatan anlamlandırmaları ortaya çıkarmaktır. Çalışma, ağgözlülük ve kanaat kavramlarıyla sınırlana yönelik metafor kullanımlarıyla sınırlandırılmıştır.

Yöntem

Çalışmada, Yunus Emre'nin *Risâletü'n-Nushiyye* adlı eserinde yer alan kanaat ve ağgözlülük sözcüklerinin metafor kullanımıyla ifade edilmiş şekilleri tespit edilmeye çalışılmıştır. İnceleme için kaynak metin olarak Mustafa Tatçı'nın çalışması olan *Yunus Emre Divanı III: Risâletü'n-Nushiyye* adlı çalışma kullanılmıştır. Metin üzerinde yapılan incelemede ağgözlülük (tamah) ve kanaat kavramlarının metaforlu söyleyişlerinin yer aldığı beyitler belirlenmiştir. Belirlenen beyitlerin aslı, çalışma içerisinde beyit numaraları yazılarak verilmiş, Türkiye Türkçesine aktarımları ise Umay Günay ile Osman Horata'nın çalışması *Risâletü'n-Nushiyye*'de olduğu haliyle dipnotta yazılmıştır.

Çalışmada tespit edilen metaforlu ifadeler, George Lakoff ve Mark Johnson'un metafor kuramına göre sınıflandırılmıştır. Kavramsal metafor türlerine göre sınıflandırılan kullanımlar, bulgular kısmında ait oldukları başlık ve alt başlıklarda yazılmış ve kazandıkları anlam bakımından değerlendirmesi yapılmıştır.

Bulgular

Çalışmada, *Risâletü'n-Nushiyye* adlı eserde yer alan, "açgözlülük" ve "kanaat" kavramlarına ait metafor kullanımlarını, kavramsal metafor sınıflandırmasını ölçüt olarak ait oldukları başlık altında incelenmiştir.

Kavramsal metaforlar

Çağdaş metafor teorisini ortaya atan George Lakoff ve Mark Johnson, kavramlara göre metafor türlerini üç ana başlıkta sınıflandırmışlar: 1. Ontolojik metaforlar, 2. Yönelim metaforları, 3. Yapısal metaforlar. Ontolojik metaforlar için ayrıca bir sınıflandırma yapılmış, üç alt başlığa ayrılmıştır: 1. varlık/madde metaforları, 2. kişileştirme metaforları, 3. taşıyıcı/kapsayıcı metaforlar.

1. Ontolojik metaforlar

Ontolojik metaforlar, soyut kavramların daha somut ve algılanabilir ifadeyle anlatımıdır. George Lakoff ve Mark Johnson'a göre,

"Ontolojik metaforlar, varlıklar ve maddeler temelinde görüşümüz, davranışımız ve fikirlerimizi ifade etmenin bir yoludur. Onlar, çeşitli amaçlara hizmet ederler ve hizmet ettikleri türlerin çeşitliliğini yansıtan çeşitli metafor türleri vardır" (Lakoff ve Johnson, 1980; akt. Yunusoğlu, 2016).

1.1. Varlık ve nesne metaforları

Varlık ve nesne metaforları, ontolojik metafor türlerinden biridir. George Lakoff ve Mark Johnson'a göre,

"Varlık ve nesne metaforları, ontolojik metaforlardan olup soyut kavramı somut fiziksel nesne olarak ifade eder" (Lakoff ve Johnson, 1980; akt. Yunusoğlu, 2016).

1.1.1. Açgözlülük tattır

*"Odula geldi bile dört dürlü **dad**
Şehvet ü kibr ü **tamâ** birle hased² (RN, 35:12)"*

Hedef alan: tamah   Kaynak alan: tat

Beyiti incelediğinde "Tamah tattır (lezzettir, hazdır)" metaforunun açık bir ifadeyle kullanıldığı görülür. Beyitte kullanılan metafor, ontolojik metaforun türü kabul edilen varlık ve nesne metaforlarına örnektir. Tat sözcüğü üzerinden yapılan metaforik anlatımda açgözlülüğün hoş giden, zevk veren bir özelliği olduğuna dikkat çekilmiştir. Zevk, haz gibi sözcükler soyut kavramlar olduğu için şair, hedef alandaki soyut kavram olan açgözlülüğü somutlaştırmış ve daha anlaşılır kılmak adına tat sözcüğünü kullanmayı

² "Ateşle birlikte ise dört türlü tat geldi: "Şehvet" (şiddetli nefsi istekler), "kibr" (kendini beğenmek), "tamah" (açgözlülük) ve "hasetlik"tir (Umay Günay ve Osman Horata, *Risâletü'n-Nushiyye* Yunus Emre, Akçağ Yayınları, Ankara 2019, s. 117)."

seçmiştir. Tat, sözlükte yer alan ve en bilinen anlamıyla “Bazı cisimlerin tat alma organı üstünde bıraktığı duyum (TDK 1998: 2150).” olarak tanımlanmaktadır.

1.1.2. Kanaat yiyecektir

“Niçe senün gibiler **yidi toyd**
Bikir durur dahı hîç **eksimedî**³ (RN, 47: 78)”

“**Yenür** turmaz velî **zerre gedilmez**
Nereden geldiğini kimse bilmez⁴ (RN, 47: 79)”

Hedef alan: kanaat   Kaynak alan: yiyecek

Her iki beyite bakıldığında “*yi-*, *toy-*” eylemleriyle (metinde yer alan önceki dizelerdeki anlatıdan yola çıkarak) “Kanaat yitecektir” metaforuna ulaşılmaktadır. Eserde yiyecek benzetmesi yapılan kanaat için hiç eksilmeyen, sonu olmayan nitelemesi yapılmıştır. Azla yetinmek, anlamına gelen kanaat kavramı için yenildikçe bitmeyen, sonu olmayan yiyecek betimlemesi yapılması mantıken tezat gibi gözükmemektedir; ancak burada kastedilen yiyecek maddi bir yiyecek değildir. Kanaat, tasavvufi düşünce açısından erdemli davranışlardan kabul edilir. Azla yetinmeyi bilen kişi açgözlülük yapmayacak, dolayısıyla başkalarının hakkı olanı almayacaktır. Bu davranışı sayesinde Tanrı tarafından ödüllendirilecek ve gerçek dünya olarak kabul edilen ahirette, ruhu sonsuz doyunluğa ulaşacaktır.

1.2. Kişileştirme

Kişileştirme; aktaranın/yazarın soyut kavramları, alıcıya/okuyucuya daha kolay aktarmak için seçtiği somutlaştırma yöntemlerinden biridir. Anlatıcının, anlatacaklarını dinleyicinin zihninde basit bir şekilde canlandırdığı bu yöntem, soyut varlıkların/nesnelerin aktarımı konusunda en açık anlatım türüdür. George Lakoff ve Mark Johnson’a göre,

“En açık ontolojik metaforlar fiziksel nesneyi ayırıcı kişi olarak belirleyen metaforlardır. Bu, çok değişik türde insan dışı entitelerle tecrübeyi, insanî motivasyonlara, niteliklere ve aktivitelere göre kavramımıza imkân verir” (Lakoff ve Johnson, 1980; akt. Yunusoğlu, 2016).

1.2.1. Açgözlülük düşmandır

“Kanâ 'at fakrıla uş gele şimdi
Bakadur **düşmene** gör n'ide şimdi⁵ (RN, 43: 57).”

“**Tamâdan kurtarurlar** il ü şehri
Sıdılar leşkerin cebrî vü kahr⁶ (RN, 45: 66)

Hedef alan: açgözlülük (tamah)   Kaynak alan: düşman

Beyitte düşmana benzetilen kavramın açgözlülük olduğu açıkça yazılmamıştır. Bahsi geçen düşmanın açgözlülük olduğu fikrine bu beyit ve hemen öncesince yer alan beyitler arasında anlam ilişkisi kurularak

³ “Senin gibi niceleri yedi, doydu. (Fakat) el değmemiş gibi hiç eksilmedi (Günay ve Horata 2019: 123).”

⁴ “Durmadan yenilir; fakat zerresi eksilmez. Nereden geldiğini kimse anlayamaz (Günay ve Horata 2019: 123).”

⁵ “Kanâat, fakr ile işte şimdi gelir. Bak, düşman şimdi ne yapabilecek dikkat et (Günay ve Horata 2019: 119)!”

⁶ “Tamahdan, bütün ülkeyi (gönlü) kurtarırlar ve onun askerlerini zorla öldürürler (Günay ve Horata 2019: 121).”

ulaşmıştır. “Kanaat” ve “açgözlülük” sözcüklerinin sözlük anlamlarına bakıldığında bu iki kavramın birbirinin zıttı olduğu görülmektedir. Türkçe Sözlük (1998)’e göre kanaat; “1. *Elindekinden hoşnut olma durumu, kanıklık, yetinme, fazlasını istememe, doyum.* 2. *Kanma, inanma.* 3. *Kanış, kanı, inanç, düşünce.*” tanımıyla yer almıştır. Açgözlülük dizelerde tamah sözcüğüyle ele alınmıştır. Tanım olarak açgözlülük ve tamah sözcüğünü ayrı ayrı ele aldığımızda açgözlülüğün Türkçe Sözlük (1998)’te tanımı “*Açgözlü olma durumu veya açgözlüye yakışacak davranış, doymazlık, tamahkârlık, tamah.*” ifadeleriyle yapılmıştır.

Soyut kavramların daha iyi anlaşılabilmesi için somut kavramlara benzetilmesi sıklıkla başvurulan anlam kazandırma yollarından biridir. “Açgözlülük (kanaatin) düşman(ı)dır” metaforunun işletildiği beyitlerde “açgözlülük (tamah)” soyut kavramı ile ilgili yapılan “düşman” benzetmesi, açgözlülüğün kişiye zarar veren ya da vermeye çalışan bir kavram olduğunu anlatmak için seçilmiştir. Metinde bu düşmanın hakından gelecek olanın “kanaat” olduğu “(tamah) leşkerini sıdılar” cümlesiyle anlaşılmaktadır. Kanaatin açgözlülüğü yenmesi/yok etmesi “fakr” ile mümkündür. Fakr sözcüğünün tasavvufi anlamda “1. *Yoksulluk.* 2. a. *Dervişlik, sâlikin hiçbir şeye malik ve sahip olmadığı, her şeyin gerçek sahibinin Allah olduğunun şuurunda olması. İnsan Allah’ın kulu olduğundan; insan da, ona nispet edilen diğer şeyler de hakikatte onun mevlâsı olan Allah’ındır.* b. *Sâlikin kendisini daima Allah’a muhtaç bilmesi, Allah’ın hiçbir şeye ihtiyacı olmadığını kavraması.* (Uludağ, 2012: 131)” tanımlarına geldiği bilinmektedir. O halde bu tanımlardan açgözlülüğü yenmeye en uygun olan, kişinin sahip olduklarının esas sahibinin Tanrı olduğu bilincinde olmasıdır. Bu bilince sahip olan, kendisine verilenle yetinmesini bilecektir. Böylelikle aç gözlülüğün hırsına kapılmayarak kendisini aç gözlülüğün sebep olacağı zararlardan koruyacaktır.

1.2.2. Açgözlülük (tamah) kişidir

“*Bu nefis oğlanları tokuz kişidir*

Müdâm küfr ü nifâk anun bahâsı⁷ (RN, 39: 30)”

“*Ulu oğlu tamâ eyü iş étmez*

Cihân mülki anun olursa yitmez⁸ (RN, 39: 31)”

“*Bin er tonlu tururlar tapusunda*

Esir itmiş cihâm kapusunda⁹ (RN, 40: 32).”

“*Sever dünyâyı çün oldur imâni*

Susuzdur dünyeye kanmaz revânı¹⁰ (RN, 40: 33)”

“*Bin er tonlu turur tamâ çerisi*

Mübârizdür bahadur her birisi¹¹ (RN, 42: 47)”

⁷ “Bu nefsin oğlanları dokuz kişidir. Fitne, karışıklık ve Allah’a ortak koşma onların işidir (Günay ve Horata 2019: 115).”

⁸ “Büyük oğlu Tamah (Açgözlülük), iyi iş yapmaz. Dünya mülkü onun olsa yine doymaz (Günay ve Horata 2019: 115).”

⁹ “Onun kapısında, hazır olarak bin tane er bekler. O, kendisine dünyayı esir etmiştir (Günay ve Horata 2019: 115).”

¹⁰ “O, dünyayı (dünyevi olanları) sever; çünkü imanı odur. Susuzdur, dünyayı (içse) ruhu (canı) kanmaz (Günay ve Horata 2019: 115).”

¹¹ Bin tane Tamah askeri, hazır olarak beklerler. Onların her biri yiğit, savaşçı kimselerdir (Günay ve Horata 2019: 117).”

“**Yolum aldı benüm aldadı tutdı**
bugün yarın-ile ömrüm düketdi¹² (RN, 43: 53)”

Hedef alan: açgözlülük (tamah)

Kaynak Alan: nefsin oğlu/dünyayı seven (kişi)/ hileci (kişi)

Soyut kavramların kişileştirme yoluyla anlatımı, yazarın okuyucuya aktarmak istediği iletiyi daha anlaşılır hale getiren dil kullanımlarından biridir. Yazar, insana ait özellikleri soyut kavrama yükleyerek okuyucunun zihninde bildiği bir şeyi tasarlamasına yardımcı olur. Böylece okur, bilmediği yahut hakkında daha az bilgiye sahip olduğu kavramı sahip olduğu bilgileriyle özdeşleştirerek zihninde tasavvur edebilmektedir. Yunus Emre, yukarıda yer alan dizelerinde soyut bir kavram olan açgözlülüğü, okuyucuya kişileştirme yoluyla anlatmaya çalışmıştır. Yukarıdaki dizelerde yer alan “(nefsin) ulu ogh tamâ”, “bin er tonlu tururlar”, “sever dünyayı”, “tamâ çerisi”, “yolum aldı”, “aldadı”, “tutdı” ifadeleri kişiye özgü eylemler ve durumlardır. O halde bu ifadeler “Açgözlülük, kişidir/insandır” metaforunu işaretlemektedir.

1.2.3. Açgözlülük kuldur

“Didiler kamusu **nefs kullarıdır**
Kamusundan **tamâ ulularıdır**¹³ (RN 42: 50)

Hedef alan: açgözlülük (tamah)

Kaynak alan: kul

Beyitte “Açgözlülük (nefsin) kul(u)dur” metaforu açıkça ifade edilmiştir. Yine ontolojik metafor türlerinden kişileştirmenin örneği görülen ifadede nefis, sultana; açgözlülük de onun emrinde çalışan bir köleye benzetilmiştir. Nefse hizmet eden kul sadece açgözlülük değildir. Açgözlülük dışında nefse hizmet edenler vardır; ancak en büyük hizmeti açgözlülük vermektedir.

1.2.4. Kanaat kişidir

“**Kanâ'at** fakrıla uş **gele** şimdi
Bakadur düşmene gör n'ide şimdi¹⁴ (RN, 43: 57).”

“Çagırdı muştucu **geldi kanâ'at**
Harîr **tonlar geyer biner burâg at**¹⁵ (RN, 43: 58).”

“Akıl dir cäsusa yort imdi girü
Kanâ'ata haber benden degirü¹⁶ (RN, 49: 88).”

“Aşaklıkla **kanâ'at hoş yâr oldı**
Ne kim isterisen anda var oldı¹⁷ (RN, 62: 174).”

Hedef alan: kanaat

Kaynak alan: kişi/dost/sevgili

¹² “(Tamah) yolumu keserek beni aldattı. Bugün yarın derken ömrümü tüketti (Günay ve Horata 2019: 119).”

¹³ “Hepsi, ‘nefs’in kulları olduklarını, büyüklerinin de Tamah olduğunu, söylediler (Günay ve Horata 2019: 119).”

¹⁴ “Kanâat, fakr ile işte şimdi gelir. Bak, düşman şimdi ne yapabilecek dikkat et (Günay ve Horata 2019: 119).”

¹⁵ “Haberci, onu çağırıldı ve Kanâat geldi. O, ipek elbiseler giyer ve Burak ata biner (Günay ve Horata 2019: 119).”

¹⁶ “Akıl, habercisine: «Şimdi tekrar git ve Kanâat’e benden haber götür.» der (Günay ve Horata 2019: 125).”

¹⁷ “Tevâzu ile Kanâat, dost oldular. Ne istersen onlarda bulunmaya başladı (Günay ve Horata 2019: 141).”

Yukarıdaki dizeler incelendiğinde “gelmek, giysi giymek, at binmek, yâr olmak” gibi ifadeler insana ait özelliklerin kanaate aktarıldığı görülmektedir. Yunus Emre'nin tasvirine göre kanaat, yoksullukla gelmesine rağmen ipek giysiler giyip Burak ata binebilecek kadar değerli bir şahsiyettir. Burak at, Muhammet peygamberin Miraç'a yükseldiği sırada bindiği attır. Kanaat, yalnızca peygamberin bindiği ata binmeye layık görülecek şekilde imgelmiştir. Bu imge, “Kanaat (değerli bir) kişidir” metaforunu içermektedir. Genel çerçevede kanaatin bir kişi olduğu belirten dizelerde alt metafor olarak “Kanaat alçakgönüllün dostudur” metaforunun kullanıldığı görülmektedir. Kanaat etmenin yolu alçakgönüllü olmaktan geçmektedir. Alçakgönüllü olan kişi de kanaatkar olan kişi de nefesine hakim olan ve azla yetinmeyi bilen, kibir ve açgözlülükten uzak kişilerdir. Benzer özelliklere sahip bu iki özelliğin dost benzetmesiyle anılması uygun gözükmemektedir.

1.3. Taşıyıcı/kapsayıcı metaforlar

Taşıyıcı/kapsayıcı metaforlar; kaynak alanda yer alan mekan, yer, kapsayan nesne gibi kavramlara ait özelliklerin hedef alandaki kavrama aktarılmasıyla oluşturulan metaforlardır. Taşıyıcı/kapsayıcı metaforlarda hedef alandaki kavrama, bir yerden bir yere götürme, ulaştırma ya da kap şeklinde olma, kapsayıcı olma gibi anlamlar yüklenmektedir. George Lakoff ve Mark Johnson'a göre,

“İnsanlar tecrübelerinin bazılarını taşıyıcı olarak kavramsallaştırırlar. Bu tür kavramsallaştırmalar genelde görüş alanımız, olaylar, eylemler faaliyetler ya da durumlarla ilgili olur ve insanlar bunları belli bir yer biçiminde algılayarak vurgulamak isterler. Bu durumda taşıyıcı metaforlar (container m.) ortaya çıkar” (Lakoff ve Johnson, 1980; akt. Yunusoğlu, 2016).

1.3.1. Açgözlülük hapistir

“Tamâ habsine düşdüm çıkamazın

*Katı berkdür dîvârı yıkamazın*¹⁸ (RN, 41: 45).”

Hedef alan: açgözlülük (tamah) Kaynak alan: hapisane

Beyitte, açgözlülük, bir yer adı olan “hapis/hapishane”ye benzetilmiştir. Bu benzetmeyle dikkat çeken ilk metafor “Açgözlülük hapishanedir” metaforudur. Hapishane, içine girilen bir yer olması sebebiyle incelenen ifadelerde, ontolojik metafor çeşitlerinden kap metaforunun da yer aldığı görülmektedir. Beyitte bir diğer metafor olarak “Açgözlülük kaptır” metaforu kullanılmıştır. Bu kap, kişinin içine girdiğinde çıkması zor bir kaptır. Bu zorluk, dizede yer alan “*katı berkdür dîvârı*” ifadesi ile işaret edilmiştir. Bu ifadede ontolojik metaforlar içinde yer alan fiziksel metaforun kullanıldığı görülmektedir. “Açgözlülük hapishanesinin duvarı serttir” metaforuyla açgözlülük hapishanesinin duvarının fiziksel özelliği sertlik/yumuşaklık bakımından nitelenmiştir. Öyleyse kişi bu kabın içinde yer almadan önce iyi düşünmelidir. Aksi takdirde bu kaptan çıkmaya/kurtulmaya çalıştığında başarılı olmasını engelleyecek engellerle/duvarlarla karşılaşacaktır.

¹⁸ “*Tamah hapsine düştüm, çıkamam. Duvarı, çok sağlamdır yıkamam* (Günay ve Horata 2019: 117).”

1.3.2. Açgözlünün yeri tamudur

“Tamâdârın yiri Tamu’da olur

*Kaçan Tamud’olan âsûde olur*¹⁹ (RN 42: 51).”

Hedef alan: açgözlü (kişi)   Kaynak alan: cehennem

Yunus Emre’nin bu dizeleri incelendiğinde ontolojik metaforlardan taşıyıcı/kapsayıcı metaforun kullanıldığı açıktır. “Açgözlünün yeri tamudur” metaforuyla açgözlü olan kişinin yeri belirlenmiştir. Tamu, eski Türk inanışında suçluların ahirette cezalandırılacağı yer olarak bilinmektedir. Daha önce açgözlülük için hapisane benzetmesi yapan şair, bu defa açgözlü olan kişiye yönelik sert ifadeler kullanmıştır. Şaire göre açgözlülük, mutlaka cezalandırılacak olan bir davranıştır ve açgözlü olan kişinin mutlu olması mümkün değildir.

1.3.3. Açgözlülük taşıyıcı nesnedir

“Tamâ kervânıyla yoldan azdum

*Sana geldüm çün öğüm sende sezdim*²⁰ (RN, 41: 43).”

Hedef alan: tamah   Kaynak alan: kervan

Açgözlülüğün bu dizelerde kervan sözcüğüyle somutlaştırıldığı görülmektedir. Kervan, bir yerden başka bir yere yolcu ya da mal taşıyan binek hayvan sürüsüdür. Kişi, adı açgözlülük olan bu kervana katılarak bulunduğu yerden/yoldan başka bir yere/yola geçiş yapacaktır. Bu sebeple “Açgözlülük taşıyıcı nesnedir” metaforu karşılaşılmaktadır. Bir kervan olarak açgözlülüğün kişiyi bulunduğu yerden alarak ulaştırdığı yerin iyi bir yer olmadığı, dizede yer alan “*yoldan azdum*” ifadesinden anlaşılmaktadır. Yoldan azmak, Eski Anadolu Türkçesinde “Yoldan çıkmak, sapıtmak, yolunu şaşırarak (Kanar 2011: 785).” anlamlarında kullanılmıştır. Kervan hareket eden bir nesne olduğu gibi zaman zaman bir yerde sabitlenmektedir. O halde kişi, kervanın durakladığı noktada bu kervandan ayrılma seçeneğine de sahiptir. Kişinin, bunu başarabilmesinin aklın yardımıyla mümkün olduğunu sonraki dizelerden anlamak mümkündür.

2. Yönelim metaforları

Yönelim metaforları, kavramsal metaforların bir türüdür. Kültürden kültüre değişiklik gösteren yönelim metaforları bir kavrama uzay/meکان yönelimi verir. George Lakoff ve Mark Johnson’a göre,

“Yönelim metaforları (orientational m.), boşlukta birbiriyle ilişki kuran kavramlar ile ifade edilen metaforlardır. Bu tür metaforlar, yukarı ve aşağı, iç ve dış, ön ve arka, ileri ve geri, derin ve yüzey, yakın ve uzak, merkez ve çevre gibi kavramların uzamda/mekânda yönelmeleri ile yapılmaktadır” (Lakoff ve Johnson, 1980; akt. Yunusoğlu, 2016).

¹⁹ “*Tamah* ehlinin (açgözlü insanların) yeri cehennemdir. Ne zaman cehenneme girerlerse, o zaman âsude olurlar(Günay ve Horata 2019: 119).”

²⁰ “*Tamah* (açgözlülük) kervanıyla yoldan çıktım. Sonunda çarenin sende olduğunu anladım ve sana geldim (Günay ve Horata 2019: 117).”

2.1. Açgözlülük hapishanesi aşağıdadır

“*Tamâ habsine düşdüm çıkamazın*

*Katı berkdür divârı yıkamazın*²¹ (RN, 41: 45).”

Hedef alan: açgözlülük hapishanesi

Kaynak alan: aşağıda (bir yer)

Yunus Emre'nin bu beyiti incelediğinde “Açgözlülük hapistanedir” ve “Açgözlülük hapishanesi aşağıdadır” metaforlarının kullanıldığı görülmektedir. Bu başlıkta, başlığa konu olması sebebiyle “Açgözlülük hapishanesi aşağıdadır” metaforunun kullanımı incelenmiştir.

Yunus Emre'nin kullandığı metaforunda kaynak alan olarak ifade edilen “*aşağıda (bir yer)*” kavramının özellikleri hedef alan olan “*açgözlülük hapishanesi*”ne aktarılarak anlatılmıştır. Beyitte açık açık açgözlülük hapishanesi aşağıdadır ifadesine rastlanmamakta; ancak beyitte yer alan “*düştüm*” ifadesinden yola çıkıldığında bu metaforun kullanıldığı anlaşılmaktadır. Düş- eylemi için Türkçe sözlüğün ilk iki maddesinde “Yer çekiminin etkisiyle yukarıdan aşağıya inmek ve durduğu, bulunduğu, tutunduğu yerden ayrılarak veya dayanağını yitirerek yukarıdan aşağıya inmek (TDK 1998: 658, 659).” tanımları yapılmıştır. Tanımlara bakıldığında Yunus Emre'nin soyut bir kavramın anlaşılabilirliğini arttırmak için “*düş-*” eyleminden akla gelen göstergedeki özelliği kullandığı görülmektedir.

Yönelim metaforlarında yön olarak aşağı kavramı kullanımının genellikle olumsuz çağrışım için kullanıldığı bilinmektedir: “*İyi olan yukarıda, kötü olan aşağıdadır; erdemli olan yukarıda erdemsiz olan aşağıdadır*” (Lakoff ve Johnson, çev. Gökhan Y. Demir 2015:43). O halde, Yunus Emre'nin açgözlülük hapishanesiyle ilgili metaforik anlatımının altında, okuyucuya açgözlülük hapishanesinin kötü bir yer olduğunu; ancak erdemsiz olanın orada konumlanacağını anlatma isteğinin yattığını ifade edilebilir.

3. Yapısal metaforlar

Kavramsal metafor türlerinden biri olan yapısal metaforlar, ontolojik ve yönelim metaforlarından çok daha zengin bir aktarım sunar. George Lakoff ve Mark Johnson'a göre,

“*Yapısal metaforlar, bir kavramın bir başkası tarafından metaforlu olarak yapılandırılmasıyla meydana gelen metaforlardır*” (Lakoff ve Johnson, 1980; akt. Yunusoğlu, 2016).

3.1. Kanaat hükümdardır

“*Gazâdan geldi şeh tahtın oturdu*

*Sipâhiler kamu tapuya turdu*²² (RN, 45: 69).”

“*Kanâ'at geld'oturdu taht(ı) aldı*

*Harâmiler hemân yollarda kaldı*²³ (RN, 48: 86).”

²¹ “*Tamah hapsine düştüm, çıkamam. Duvarı, çok sağlamdır yıkamam* (Günay ve Horata 2019: 117).”

²² “*Pâdişah (Kanâat), gazadan geldi ve tahtına oturdu. Askerlerinin hepsi, gelip huzuruna el bağladılar* (Günay ve Horata 2019: 121).”

²³ “*Kanâat, (gönül ülkesinin) tahtına oturunca, haramiler (yol kesen eşkiyalar) yollarda kaldılar* (Günay ve Horata 2019: 125).”

“Kanâ‘at hoş otursun taht anundur

‘Atâ-yı devlet ile baht anundur²⁴ (RN, 49: 89).”

Hedef alan: kanaat   Kaynak alan: hükümdar/padişah

Kanaat, yukarıda yer alan dizelerde bazı niteliklerle ifade edilmiş, bu nitelikler “Kanaat hükümdardır/padişahdır” metaforunun kullanıldığına işarettir. “Tahta oturmak, sipahileri olmak, devlet sahibi olmak” gibi özellikler; ancak bir hükümdara atfedilebilir. Kanaatin okuyucuya bir hükümdar olarak aktarılması, kanaat sahibi olmakla elde edilecek güce dikkat çekmektedir. Daha önce “açgözlülük düşmandır” metaforunun kullanıldığı dizelerde, kanaat, açgözlülüğün askerlerini öldürmüş ve şehri bu işgalcilerden kurtardığına yer verilmişti. Burada işgalcilerden boşalan şehrin tahtına kanaatin oturduğu ve asıl hükümdarın o, olduğu görülmektedir.

3.2. Kanaat askerdir

“Sınkđı cümlesi girü kayıkma

Döker oğln kızın kimseye bakmaz²⁵ (RN, 44: 62).”

“Sıyup çerisin iline akarlar

Kovup oğln kızın şehri yakarlar²⁶ (RN, 44: 62).”

Hedef alan: kanaat   Kavram alan: asker

Yapısal metaforun bir örneği görülen dizelerde, kanaat için kullanılan “sınkđı, oğln kızın (kanını) döker, çerisini sıyup şehri yakar, iline akar” gibi ifadeler “Kanaat askerdir” metaforunun kullanımını göstermektedir. Burada bahsi geçen şehrin kurtarıldığı düşman açgözlülük, onun hanesine ait kimseler ve ona hizmet eden askerlerdir. Kanaat, açgözlülük düşmanı ve askerlerine karşı güçlüdür. Kanaatin olduğu yerde açgözlülüğün kazanması mümkün değildir. Yunus Emre’nin ifadelerine göre açgözlülük, kurtulması mümkün bir davranıştır. Daha önce, en katı şekilde, hapisane ya da cehennemle cezalandırılan açgözlülük, yok edilebilir ve böylece olumsuz sonuçlardan kurtulmak mümkün olur. Bu kurtuluşu sağlayan, kanaatin şehri yakma eylemidir. Kanaatin şehri yakması, ateşe vermesi, yıkım yaratmak ya da zarar vermek amacıyla yapılmış bir eylem olarak düşünülmemelidir. Türk düşünce sisteminde ateş, tıpkı su gibi arındırma özelliğine sahiptir. Bu sebeple kanaatin şehri yakma sebebinin açgözlülüğün ortaya saçtığı kiri tamamen temizlemek ve ortadan kaldırmak olduğu düşünülebilir.

Sonuç

Yapılan çalışmada, *Risâletü'n-Nushiyye* adlı eserde, açgözlülük ve kanaat kavramlarına yönelik on üç adet kavramsal metafor kullanımı tespit edilmiştir. En çok faydalanılan metafor türü, dokuz adet metaforun kullanıldığı ontolojik metaforlar olmuştur. Dokuz metaforun yedisi açgözlülük, ikisi kanaat ile ilgilidir. Ontolojik metaforlar içerisinde en sık kullanılan metafor türü ise dört adet metaforun tespitiyle kişileştirme metaforları olmuştur. Kişileştirme metaforlarının üçü açgözlülük, biri kanaat ile ilgilidir. Kişileştirme metaforlarından sonra en çok kullanılan bir diğer ontolojik metafor, taşıyıcı/kapsayıcı metaforlardır. Bu başlıkta, toplam üç adet metaforun kullanımı tespit edilmiştir. Bu metaforların ikisi açgözlülük, biri kanaat ile ilgilidir. Varlık ve nesne metaforları ile ilgili iki adet metafor

²⁴ “Kanâ‘at hoş otursun, taht onundur. Devletin yüce makamı ve baht onundur (Günay ve Horata 2019: 125).”

²⁵ “Hepsi öldürüldü, artık geri gelemezler. Oğlunu, kızını bırakıp ardına bile bakmazlar (Günay ve Horata 2019: 121).”

²⁶ “Askerlerini öldürüp şehre girerler. Oğlunu, kızını kovup şehri yakarlar (Günay ve Horata 2019: 121).”

kullanımı tespit edilmiş olup biri açgözlülük diğeri kanaat ile ilgilidir. Kavramsal metaforun diğer türlerine ait metaforların kullanımları; yapısal metaforlar iki adet (kanaatle ilgili), yönelim metaforları bir adet (açgözlülükle ilgili) olarak belirlenmiştir.

İncelenen eserde açgözlülük ile ilgili metaforların kullanımında; açgözlülüğün düşman, askeri öldürülen, kişiyi yolundan alan, kişiyi aldatan, dünyayı esir eden, ömrü tüketen biri, hapisane ve cehennem gibi düşülecek bir yer gibi olumsuz ifadeler barındıran betimlemelerden yararlandığı görülmektedir. Kanaatle ilgili metaforların kullanımında ise kanaat; ipek giyen, Burak ata binen, güçlü, taht, devlet makamı ve talih sahibi, dost gibi olumlu ifadeler kullanılmıştır. Yunus Emre'nin sözcük seçimi yaparken bunu bilinçli yaptığı, okurun zihninde açgözlülükle ilgili olumsuz imaj oluştururken kanaatle ilgili olumlu imaj oluşturmak istediği bellidir.

Kanaatle ilgili sonsuz yiyecektir metaforu kullanılan eserde, açgözlülük için tat (haz, gelip geçici heves) metaforunun kullanılması, birbirine zıt kavramların aktarımında da zıt anlamlı ifadelerin kullanıldığını göstermektedir.

Çalışma, sadece iki kavram üzerine sınırlandırıldığı için elde edilen veriler ile ilgili çıkarımlar kısıtlıdır. Eserin tamamı ve eserde yer alan kavramlar dikkate alınarak metafor incelemesi yapıldığında Yunus Emre'nin kavram dünyasına ait daha geniş verilere ulaşmak mümkün olacaktır.

Kaynakça

- Çetinkaya, B. (2017). Kutadgu Bilig'de Kavramsal Metaforlar. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:19, Sayı: 2, 377-399.
- Günay, U. ve Horata, O. (2019). *Risâletü'n-Nushiyye Yunus Emre*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Lakoff, G. ve Johnson, M. (2015). *Metaforlar Hayat, Anlam ve Dil*. (G. Y. Demir, Çev.). İstanbul: İthaki Yayınları. (2003).
- Tatçı, M. (2005). *Yunus Emre Külliyyatı III: Risâletü'n-Nushiyye–Tenkitli Metin*, İstanbul: MEB Yayınları.
- Türk Dil Kurumu. (1998). *Türkçe Sözlük*, Ankara: TDK Yayınları.
- Türk Dil Kurumu. (2012). *Yazım Kılavuzu*, Ankara: TDK Yayınları.
- Uludağ, S. (2012). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.
- Yunusoğlu, M. K. (2016). *Budist Türk Çevresi Eserlerde Metaforlar*, Ankara: TDK Yayınları.